

Trøndelag fylkeskommune
Trööndelagen fylhkentjielte

NTNU

Kunnskap for en bedre verden

KLIMAVERKSTED

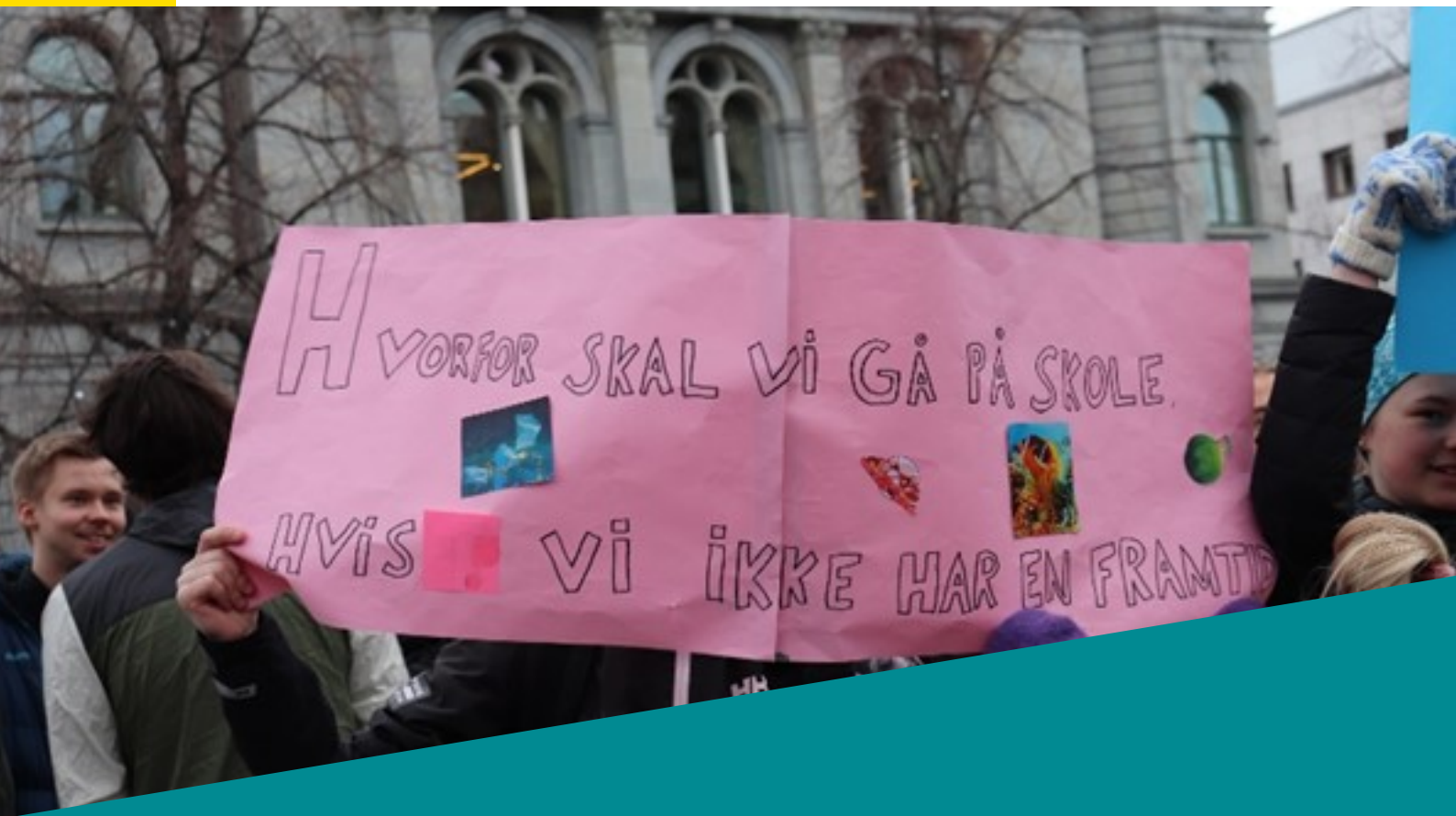
FOR TRØNDERSK UNGDOM 2019

Innhold

Bakgrunn	4
Metode og gjennomføring av klimaverkstedet	6
Fremtidsvisjoner-Trøndelag i 2030	9
Temabasert hovedbudskap	11
Transport	12
Mat	14
Plast	16
Klær og gjenbruk	18
Avfall	20
Bygg og energi	22
Naturvern, skog og treverk	24
Kunnskap, bevissthet og holdningsendring	26
Avsluttende kommentarer	28

1. Bakgrunn

Siden sensommeren i 2018 har vi sett en voksende global bevegelse hvor barn og ungdommer har demonstrert mot manglende politisk vilje til endring for å realisere målene nedfelt i Parisavtalen. Trøndelags oppvoksende generasjon har deltatt i bevegelsen, gjennom blant annet gjentatte skolestreiker for klimaet. Høydepunktet var skolestreiken i Tordenskioldsparken den 22. mars 2019, hvor rundt 3000 skoleelever krevde politisk handling for å sikre en mer bærekraftig fremtid. Elevstreiken bidro til fylkespolitikernes vedtak om at den yngre garde skal involveres i utarbeidelsen av ny strategi for klimaomstilling. Fylkeskommunen ønsker at det nye strategidokumentet skal oppleves relevant for, og fremme eierskap blant, regionens mange innbyggere. Dette er bakteppet for at Trøndelag fylkeskommune arrangerte et klimaverksted for unge den 28.-29. september 2019 i Orkanger.

Trøndelag fylkeskommune distribuerte invitasjoner til å delta i klimaverkstedet bredt. Arrangementet var åpent for alle interesserte ungdommer i alderen 13 til 19 år, men også interesserte under 13 år ble ønsket velkommen til å delta. Totalt 38 barn og unge i alderen 10 til 18 år deltok på klimaverkstedet. Fylkeskommunens regionale mangfold ble godt representert, med deltakere fra Roan i nord til Rennebu i sør.

Trøndelag fylkeskommune inviterte barne- og ungdomsforskere fra NTNU til å bidra med planlegging, tilrettelegging og gjennomføring av klimaverkstedet. Linn Cathrin Lorgen og Marit Ursin (Lorgen research/Institutt for pedagogikk og livslang læring, NTNU) har bakgrunn i tverrfaglig barne- og ungdomsforskning. Sammen utviklet de klimaverkstedets metodiske tilnærming, holdt første dag av klimaverkstedet, analyserte og sammenfattet det empiriske materialet og utarbeidet dette sammendraget. Andre dag av klimaverkstedet ble utarbeidet og gjennomført i samarbeid med Isaac Arturo Ortega Alvarado og Frøydis Sæter (Institutt for design, NTNU). I tillegg har fylkeskommunen samarbeidet med UngEnergi, CenSES ved NTNU, som har forberedt faktaark til klimaverkstedet. Medlemmer av Ungdommens fylkesutvalg og UngEnergi har stilt som gruppeledere i klimaverkstedet. En stor takk rettes til Martine Fleten, Guro Nesser, Frøydis Jørstad, Ulrik Grøntvedt, Solveig Norberg, Sondre Duna Lundemo og Thor Ivar Helgesen. En spesiell takk til Frøydis Jørstad, som har lest sammendraget og kvalitetssikret fremstillingen av klimaverkstedet.

I klimaverkstedets åpningsappell
«Hvorfor jeg engasjerer meg» forklarte
Hedwig Thiery Aresvik fra Natur og Ungdom
følgende:

Den 22. mars samlet 40.000 ungdommer seg, over hele Norge, og vi ropte, og vi marsjerte, og vi krevde at vi ble hørt i vår sak. Denne dagen var for meg min største dag. Dette var dagen jeg endelig fikk se hvor stort klima -og miljøengasjement det faktisk finnes i Norge, om man bare har et sted å møtes. For det kan være utrolig skummelt å faktisk engasjere seg. Om det er en ting jeg har opplevd det siste halvåret, så er det at mange tror og har en forventning om at jeg som klimaengasjert, skal ha peiling på all verdens kunnskap. Og det er skummelt å få spørsmål som «vi trenger et økonomisk paradigmeskifte», fordi kanskje vet man rett og slett ikke hva det betyr, og kanskje kan man faktisk ikke svare på spørsmålet, men det forventes at du kan det. Men det er faktisk helt greit. Det er helt greit å ikke kunne svare på alt. Som klimaengasjert må man ikke være et leksikon.

Dette er viktig poeng som oppsummerer fylkeskommunens og forskernes holdning til klimaverkstedets deltakere – og barn og ungdom for øvrig. Barn og ungdom sitter på verdifull og unik kunnskap. Vi er ikke nødvendigvis ute etter tall, fakta og forskningsresultater, det har vi forskere til, men derimot å lytte til og lære fra den oppvoksende generasjon om deres tanker, meninger og bekymringer – og ikke minst, fremtidsvisjoner:

Hvordan skal det være å bo i Trøndelag i 2030?

Deres innspill er sammenfattet i dette dokumentet, som overleveres til Trøndelag fylkeskommune, for å bli brukt som utgangspunkt for videre arbeid med en ny strategi for klimaomstilling ■

2. Metode og gjennomføring av klimaverkstedet

Klimaverkstedet bygger på prinsipper innenfor tverrfaglig barne- og ungdomsforskning, og medvirkningsorientert metodologi. Hovedpilarer innenfor denne tilnærmingen er å anerkjenne:

- *At alle politiske avgjørelser påvirker barn og unge direkte eller indirekte*
- *Barn og unge som sosiale og handlende vesen med påvirkningskraft*
- *Barn og unges meninger, perspektiver og erfaringer som verdifulle*
- *Barn og unges rett til medvirkning*

Barn og unges rett til medvirkning er forankret i FNs barnekonvensjon artikkel 12 og Norges Grunnlov § 104. Denne rettigheten innebærer tre nivå.

Det første nivået er retten til å bli informert på en måte som er forståelig. Når det gjelder klimapolitikk og -problematikk har vi tatt utgangspunkt i at barn og unge er informerte gjennom skolegang, mediedekning og andre kanaler.

Det andre nivået er retten til å bli hørt. For at dette skal skje, må voksne legge til rette for at barn og unge får mulighet til å uttale seg på deres egne premisser, innenfor trygge rammer og gjennom de uttrykksformene som de foretrekker. Hovedfokus har derfor vært å lage et verksted hvor deltakerne følte seg verdsatte og komfortable, og med åpne aktiviteter som kunne løses gjennom tegning, skriving, klipping, og liming.

Det tredje nivået er retten til medvirkning, altså at voksne, foreldre, profesjonelle og politikere tar det barn og ungdom uttrykker på alvor og lar det påvirke planer og praksis. Dette utgjør motivet for at Trøndelag fylkeskommune ønsket å involvere barn og unge; for at deres stemmer skal inngå i fylkeskommunens nye klimaomstillingsstrategi.

Som nevnt innledningsvis sendte Trøndelag fylkeskommune ut åpen invitasjon til alle ungdommer i alderen 13 til 19 år til å delta i klimaverkstedet. Fylkeskommunen distribuerte invitasjonen bredt, gjennom sosiale medier, e-poster til ungdomskoler og videregående skoler, og henvendelser til lokale ungdomsorganisasjoner med interesse for klimaspørsmål.

Alle offentlige videregående skoler hadde informasjon om klimaverkstedet på skolens infoskjermer. Også interesserte under 13 år ble ønsket velkommen til å delta. Totalt 38 barn og unge i alderen 10 til 18 år deltok på klimaverkstedet.

Fylkeskommunens regionale mangfold ble godt representert, med deltakere fra Roan i nord til Rennebu i sør. Samtidig er det viktig å påpeke at nesten halvparten av deltakerne oppga at de er medlemmer av en interesseorganisasjon, og noen av dem var tilknyttet en organisasjon med en klar miljøprofil.

Som naturlig ved et slikt arrangement er det grunn til å tro at det er de mest engasjerte og klimabevisste ungdommene som deltok. I fremtiden bør det arrangeres tilsvarende verksted som søker å rekruttere bredere i befolkningen, både når det gjelder alder og sosioøkonomisk og kulturell bakgrunn.

Klimaverkstedet var bygget opp rundt fire hovedaktiviteter fordelt på to dager. Disse ble løst gruppevis. Fire grupper i alderen 10 til 15 år jobbet i ett rom, og tre grupper i alderen 15 til 18 år jobbet i et annet rom. Alle gruppene hadde felles pauser og sosiale aktiviteter gjennom helga. Hver gruppe hadde en gruppeleder som veiledet og tilrettela for gruppeaktivitetene. Gruppelederne bestod av ungdommer og unge voksne fra Ungdommens fylkesutvalg og UngEnergi, og de fikk orientering og opplæring i forkant av klimaverkstedet.

Klimaverkstedet var utformet som åpne aktiviteter som skulle tilrettelegge for at ungdommene selv fikk reflektere over og dokumentere sine synspunkt på klimautfordringer og mulige tiltak. Det ble ikke gitt spesifikke tema (som mat eller transport), og ungdommene ble ikke bedt om å ta stilling til kunnskapsgrunnlag og forslag til tiltak utarbeidet av fylkeskommunen. Dermed ble klimaverkstedet en mulighet for deltakerne å komme med innspill og tenkemåter som muligens er nye for fylkespolitikkerne, i tillegg til å gi innblikk i hva de anser som viktige og engasjerende spørsmål.

Dag 1: Klimautfordringer og hverdagserfaringer

Første dag av verkstedet hadde klimautfordringer og hverdagserfaringer som hovedtema. Vi startet dagen med at deltakerne brukte omtrent ti minutter til å utarbeide hver sin liste over saker knyttet til klima og miljø som de selv anser som viktige. Dette ble etterfulgt av gruppearbeid, hvor alle deltakerne fortalte om sakene på sin liste. Gruppene ble deretter bedt om å gjøre en rangering, hvor de sammen skulle sette opp en prioriteringsliste med cirka fem saker, gjerne rangert med tall, med en begrunnelse av hvorfor saken er viktig å prioritere. Aktiviteten ble avsluttet med at alle gruppene hengte opp sine prioriteringslister og fortalte om dem til de andre gruppene.

Dagens andre aktivitet hadde temaet «Utfordringer og muligheter i en bærekraftig hverdag». I forkant av klimaverkstedet fikk deltakerne beskjed om å ta tre til fem bilder fra sin egen hverdag, eller skjermbilder, som viser utfordringer og/eller muligheter knyttet til miljø og klima. I denne aktiviteten viste deltakerne frem bildene sine for resten av gruppen og fortalte om hva de representerte. Deretter fikk gruppene i oppgave å lage en klima-collage om «utfordringer og muligheter i en bærekraftig hverdag». Deltakerne brukte store plansjer og et utvalg av ulike materialer og redskap for å lage collagen, inkludert utskrifter av bildene sine.

Collagene ble stilt ut i rommene, og gruppene fikk i oppgave å utarbeide en ny prioriteringsliste basert på diskusjonene tidligere på dagen og collagene de hadde laget. Denne prioriteringslisten rangerte hva gruppene anser som viktige utfordringer i hverdagen: Hvor, når og i hvilke situasjoner er det vanskelig å være klimavennlig? På hvilke områder trenger ungdommer og familier hjelp og tilrettelegging for en bærekraftig hverdag? Prioriteringslisten skulle også gjerne inneholde ideer om mulige tiltak.

Dag 2:

Fremtidsvisjoner og veien dit

Andre dag av klimaverkstedet var preget av et fokus på fremtiden. Den første aktiviteten denne dagen gikk ut på at hver gruppe skulle lage en positiv fortelling om Trøndelag i 2030. Fortellingen skulle inkludere en ung hovedperson og andre personer, som familie, venner, naboer og lignende. Det ble foreslått at historien kunne inkludere et problem som trenger en løsning, eller at man kunne fortelle om hvordan et problem er løst i fremtiden. Deltakerne kunne gjerne ta utgangspunkt i erfaringer fra dagen før, og det ble foreslått at man for eksempel kunne skrive en fortelling, tegne eller lage en tegneserie. Som dagen før hadde deltakerne tilgang til et utvalg materialer for å lage fremtidsvisjonene sine. Aktiviteten ble avsluttet med at fremtidsvisjonene ble hengt opp på veggen, og hver gruppe fortalte om hvordan de hadde løst oppgaven. Deltakerne ble også oppfordret til å gå rundt i begge rommene for verkstedet og se på hverandres fremtidsvisjoner i pausen.

I andre aktivitet for dag to fikk deltakerne i oppgave å tenke ut mulige tiltak som kan bidra til å realisere fremtidsvisjonene. Gruppene skulle velge ut ting de likte fra de ulike fortellingene og lage en liste med cirka fem forslag til hva man kan gjøre selv og hva politikere kan gjøre for å oppnå denne fremtiden.

Etter at gruppene hadde utarbeidet listene sine, ble de hengt opp på veggen. Deltakerne satte deretter et rødt klistremerke på forslag de anså som vanskelige, og et gull-klistremerke på forslag de anså som lettere å realisere. Dag to ble avsluttet med at hver deltaker skulle velge ut to forslag fra listene som de likte – et som de anså som enkelt å gjennomføre og et de oppfattet som vanskelig å gjennomføre – som ble skrevet på post-it-lapper og klistret på en plansje.

Datagrunnlag og analyseprosess

Alt deltakerne produserte, ble systematisk fotografert, nummerert og samlet inn etter at alle aktivitetene var gjennomført.

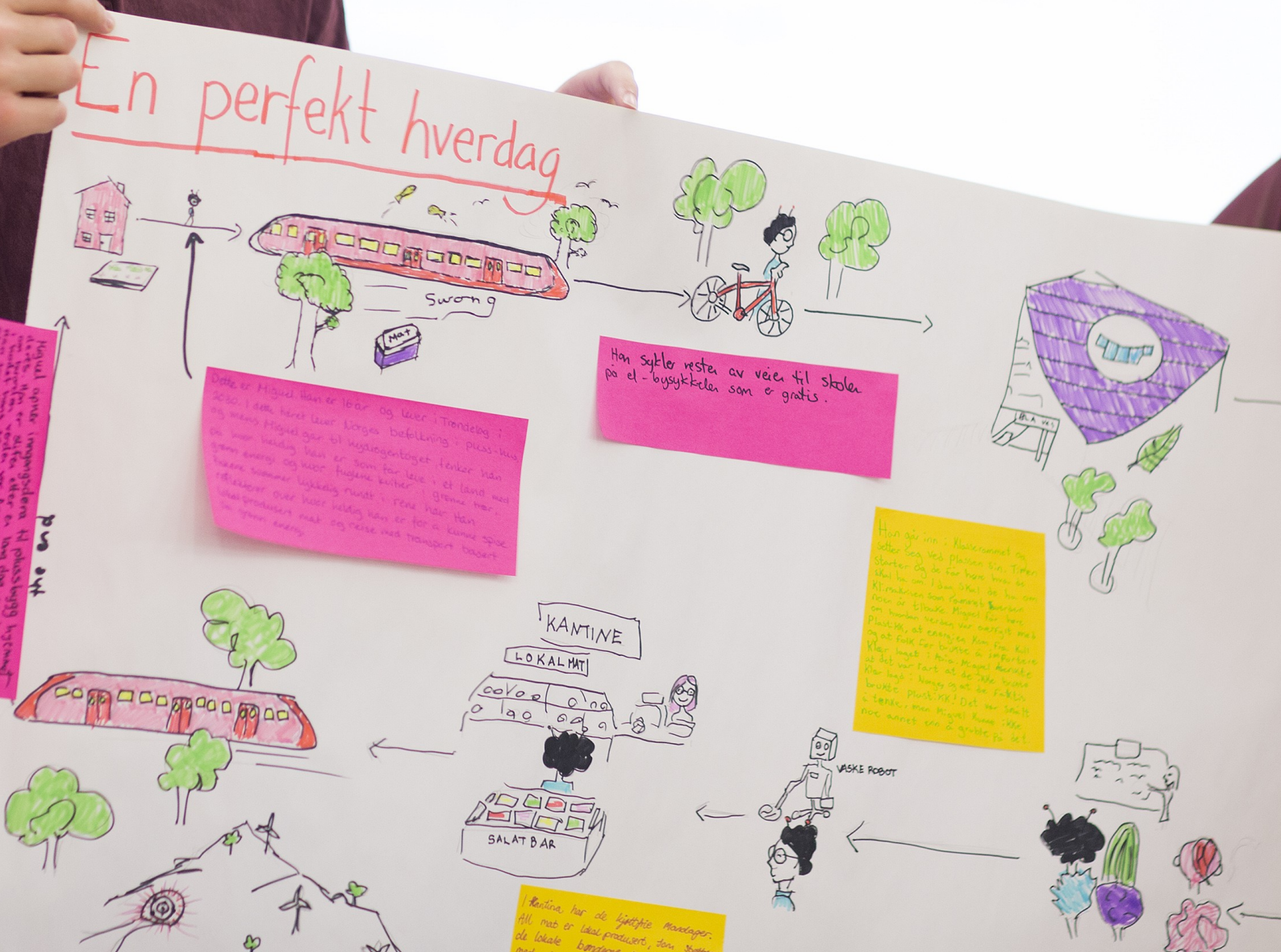
Det empiriske materialet fra klimaverkstedet består av individuelle lister og notater, prioriteringslister og lister med forslag til tiltak, collager og framtidsvisjoner. De skriftlige budskapene fra deltakerne og gruppearbeidene ble lagt inn i analyseprogrammet NVivo, som ble brukt for å gjøre en tematisk analyse av materialet. Deltakernes innspill om de mest omtalte temaene presenteres i kapittel fire, som utgjør hovedtyngden i dette sammendraget.

Før innspillene presenteres tematisk, beskriver vi fremtidsvisjonene som ungdommene utarbeidet i kapittel tre. Disse gir innblikk i hvordan deltakerne ser for seg et samfunn som har lyktes med klimaomstilling ■

3. Fremtidsvisjoner – Trøndelag i 2030

«Kjetil våkner og går til kjøkkenet for å spise frokost. Kjøkkenet mer fullt av hjemmedyrkede grønnsaker og frukt. Det har blitt enkelt å dyrke selv, og kjøkkenet har en egen del for dyrking av grønnsaker. Faren til Kjetil har fortalt at de kjøpte grønnsaker på butikken før i tiden. Det syns Kjetil er rart.»

Sitatet på forrige side er fra en av gruppenes fremtidsfortellinger om Trøndelag. I denne fortellingen blir vi loset gjennom en typisk dag for «Kjetil», hvor han står opp, spiser frokost, sykler til skolen og drar hjem. Fortellingen inneholder detaljer om hvordan samfunnet er organisert på en klimavennlig måte. I utdraget over ser vi at Kjetils familie dyrker grønnsaker selv, i en del av kjøkkenet som er spesielt tiltenkt formålet. Vi får også vite at insekter har blitt vanlig hverdagsmat. På skolen lærer Kjetil om grønn teknologi og «den grønne revolusjon». Alle får gratis lokalmat servert i skolekantina. Transportvaner ser også annerledes ut i dette fremtidsscenarioet: Elever med lang skolevei tar elbuss, og lærere bruker buss og sykkel. Å kjøre til skolen er ikke lov. Samfunnet er bygget opp rundt hensyn til klima. Dette gjenspeiles for eksempel i matbutikkens organisering, hvor alle bestiller mat fra butikken en uke i forveien, for å redusere matsvinn i butikkene.

Fremtidsvisjonene som ble skapt av ungdommene i klimaverkstedet, vitner om fremtidsoptimisme; et syn på fremtiden som et *valg* og et fokus på hva vi *kan* gjøre. Fremtiden som forespeiles som et ideal involverer hovedsakelig løsninger og tiltak som er fullt ut realiserbare, allerede i dag. Klimavennlige valg i hverdagen skildres som selvfølgelig og lettvinne framfor valg man tar på grunn av begrensede muligheter og i frykt for sanksjoner. Overordnet bærer fremtidsvisjonene preg av en helhetlig tenkning, som innebærer gjennomgående endringer i verdier, normer, holdninger og livsstil. Dagens klimautfordringer anses som komplekse problemer som krever at vi forholder oss til oss selv, hverandre, tid og omgivelser på en ny måte.

Politiske valg og føringer styres av bærekraftig rasjonalitet framfor økonomisk vinning. Menneskene i fortellingene skildres som å ha gode liv med høy livskvalitet. Omgivelsene er grønne, med ren luft og yrende biomangfold:

«...tenker han på hvor heldig han er som får leve i et land med grønn energi og hvor fuglene kvitrer i grønne trær, fiskene svømmer lykkelig rundt i rene hav».

Hverdagslivet preges av få bekymringer, god tid og nære relasjoner mellom mennesker. Det tegnes et bilde av kollektiv tankegang og fellesskapsorientering i sterke og bærekraftige lokalsamfunn. Samtidig nevner flere et fokus på bistand og samarbeid på verdensbasis.

Lokal produksjon er et tilbakevendende tema i fremtidsfortellingene. Flere av visjonene inneholder bilder av selvdyrket mat på lokale bruk, i hjemmet og på skolen. Samfunnet er godt organisert med grønne lommer for matproduksjon og biomangfold: Skolen har eget drivhus, hjemmet er tilrettelagt for dyrking av grønnsaker på kjøkkenet, og det dyrkes på hustak og i hager.

Energi produseres også lokalt. I flere av fremtidsfortellingenes illustrasjoner ser vi solcellepanel på tak av private bygg, gårder og skoler, og vindmøller i landskapet. I en av fortellingene dusjer hovedpersonen i regnvann oppvarmet av solenergi og trener i et treningssenter som driftes av strøm generert av treningsapparatene. Fremtidsvisjonene skildrer energieffektive samfunn, og bruk av fossile energikilder nevnes ikke.

Fremtiden som beskrives innebærer økt bevissthet om forbruk og endrede forbruksmønstre. Flere fortellinger nevner bruk av arvede klær, og i enkelte av fortellingene får vi høre eksempler på lokal klesproduksjon, med bruk av ull. Høyere kvalitet og økt levetid på forbruksvarer er også nevnt, for eksempel ved at en hovedperson forventer å kunne bruke telefonen sin i mange år fremover. Det fokuseres i tillegg mye på resirkulering av materialer. I en fortelling får vi høre om plusshus bygget av resirkulert plast, mens i en annen får vi innblikk i nye holdninger rundt bruk av plast:

«Miguel får høre om hvordan verden var overfylt med plastikk, at energien kom fra kull og at folk før brukte å importere klær laget i Asia. Miguel tenkte at det var rart at de ikke brukte klær lagd i Norge og at de faktisk brukte plastikk! «

I denne fortellingen beskriver ungdommene en ny klimabevissthet som gjennomsyrrer hverdagen og organiseringen av samfunnet. Dagens forbruksmønstre anses som utenkelig, noe som gikk igjen i flere av fremtidsvisjonene, hvor for eksempel en av hovedpersonene lærer om «klimakrisen som rammet verden noen år tilbake» på skolen. I neste kapittel beskrives de ulike temaene som ble diskutert i klimaverkstedet mer detaljert ■

Hensikten med Trøndelag fylkeskommunes klimaverksted var at deltakerne skulle dele sine tanker, bekymringer og frustrasjoner, og diskutere ideer og visjoner rundt spørsmål om klima og miljø. Til tross for at aktivitetene var åpne av karakter, ser vi at en del tema går igjen på tvers av aktivitetene og diskusjonene. Temaene må dessuten ses i sammenheng med, og i gjensidig avhengighetsforhold til, hverandre. Rekkefølgen for presentasjonen av temaene er basert på analysen av materialet, hvor temaene som ble diskutert og dokumentert hyppigst, kommer først.

Ordsky basert på materialet som ble produsert i Trøndelag fylkeskommunes klimaverksted for unge.

Innspill om transport

- Styrking av kollektivtilbud
- Tilrettelegging for mer og tryggere gang- og sykkelveier
- Gjøre det lettere å velge kollektivtransport og vanskeligere å velge bil
- Billigere kollektivtransport
- Mer satsing på kollektivtransport i distriktene
- Begrense flytrafikk (gjøre det dyrere å fly)
- Satsing på tog: billigere og mer tilgjengelig
- Utredning av tog: lyntog, dobbelt spor og elektrifisering
- Forskning på miljøvennlig transport
- Klima- og miljøvennlig varetransport (for eksempel på skinner)
- Minst en hurtiglader til El-bil i hvert distrikt

Transport er tydelig noe som opptar den yngre garde, og var blant temaene som ble tatt opp hyppigst gjennom klimaverkstedets aktiviteter. De fleste deltakerne fokuserte på positive tiltak som tilrettelegger for økt bruk av kollektivtransport. Det ble understreket at kollektivtilbudet bør være bedre utbygd slik at alle har mulighet til å velge kollektivtransport. Det ble spesielt trukket frem at det må sørges for et godt kollektivtilbud i distriktene.

Et annet viktig poeng for ungdommene var at kollektivtransport bør bli billigere, fordi det vil gjøre det lettere for folk å velge for eksempel buss fremfor bil. En av gruppene nevnte blant annet at man kan introdusere familiebilletter. Oppsummert handler det om å gjøre kollektivtransport til et praktisk og tilgjengelig alternativ for alle.

Det ble også fremhevet av ungdommene at dette handler om at enkeltpersoner må gjøre bevisste valg, som understreket i et slagord på en av collagene:

«Drit i bil, gå med stil!»

Et av hovedpoengene fra flere grupper er behovet for å redusere utslipp fra privat bilkjøring. En gruppe påpekte at mange kjører bil alene fremfor å samkjøre eller velge kollektivtransport. Noen av deltakerne understreket at det er viktig med tiltak som gjør det vanskeligere å velge bilen, som bompenger. I en av fremtidsvisjonene ble også en annen fordel med redusert biltrafikk fremhevet:

«Han kan trygt sykle til skolen fordi det er nesten ingen biler på veiene.»

I gruppens prioriteringslister, collager og fremtidsvisjoner understrekes behovet for grønne energikilder for å få ned bruken av fossile drivstoff til transport. Det fokuseres på elektriske fartøy (for både bil, buss, tog og båt) og energikilder som biodiesel og hydrogen. En av gruppene trakk spesielt frem Trondheims nye metrobusser:

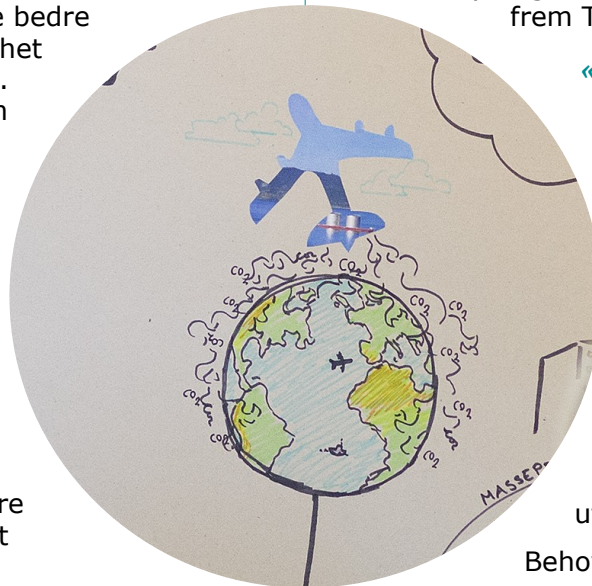
«Metrobussene er biodieselhybrider. Det betyr at de driftes av både HVO biodiesel og strøm og dermed er CO2-nøytrale!»

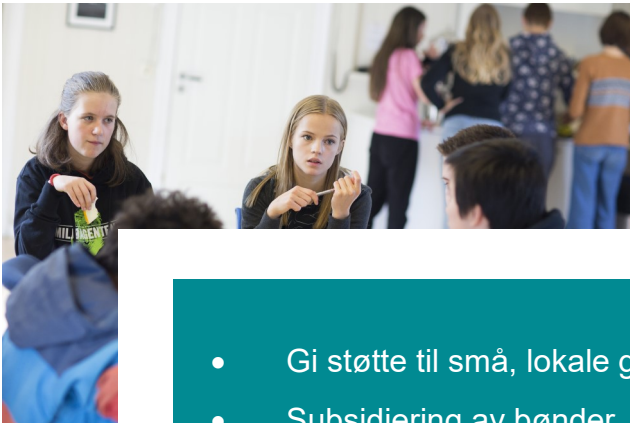
Enkelte av deltakerne påpekte dilemmaer knyttet til transport, som hvorvidt det er best å kjøpe en ny el-bil, eller å «bruke opp» dieselbilen man allerede har. Noen av gruppene så for seg at droner kan benyttes til varetransport i utstrakt grad i fremtiden.

Behovet for å redusere flytrafikk på grunn av store CO2-utslipp var et gjengangstema i gruppene. Her ble det understreket at det er for billig å fly. Mange fremhevet behovet for tiltak og satsing som kan gjøre tog til et realistisk og attraktivt alternativ, hvor tog bør være billigere, raskere og mer tilgjengelig enn fly i hele Norge. Lyntog på

langdistanser og mellom de største norske byene ble foreslått. Det ble påpekt et behov for forbedring av tognettet, og det ble foreslått utbygging av doble togspor og satsing på el-tog. Noen fremhevet at enkeltpersoner bør vise mer interesse og dermed skape et bedre marked for togreise, og enkelte poengterte et behov for å gjøre miljøvennlig reise trendy. Når det gjelder verdi- og

holdningsendringer, ble det understreket et behov for å innarbeide ny og positiv mentalitet rundt feriering i Norge ■

Innspill om mat

- Gi støtte til små, lokale gårder
- Subsidiering av bønder
- Støtt lokal produksjon og importer mindre
- Tilrettelegging, kunnskap og investering i lokalproduksjon og selvforsyning
- Tilrettelegging for REKO-ringer
- Vern av matjord
- Mer informasjon om mat i sesong
- Reduksjon av matsvinn og innføring av kompost
- Godt synlig avdeling for «best før»/utgått mat i butikker
- «Offentlige kjøleskap» med mat butikkene ellers ville ha kastet
- Reduksjon av kjøttforbruk
- Støtte til bærekraftig mat i skolen
- Føringer for kantinemat
- Kjøttfrie dager i offentlig sektor
- Veganske restauranter og butikker

I klimaverkstedet var deltakerne også svært opptatt av mat og hvordan våre matvaner kan bli mer bærekraftige. Særlig fremtredende var betydningen av at maten bør være lokalprodusert fremfor langreist og importert.

Noen deltakere problematiserte dagens forbruk av frukt og grønt, hvor vi har tilgang til importerte varer hele året framfor en større satsing på sesongbaserte og kortreiste varer. Kompleksiteten i ulike problemstillinger ble diskutert i gruppene, og vegetarisk mat, vegansk mat og redusert kjøttforbruk, ikke minst når det gjelder importert kjøtt, var tilbakevendende tema.

Ikke alle deltakerne tok til orde for et rent vegetarisk eller vegansk kosthold: Noen trakk frem et dilemma om valg av kortreist kjøtt versus langreiste bønner. Det ble også påpekt at ikke all bruk av frukt og grønt nødvendigvis er bra for planeten. I en collage ser vi for eksempel bilde av en avocado med tilhørende tekst:

**«Godt på tacoen,
MEN IKKE godt for
planeten!»**

Deltakerne har også tegnet et fly under teksten, noe som kan antyde at avocado er mindre klimavennlig fordi den er langreist.

Mange av deltakerne delte oppfatningen av at dagens kjøttforbruk ikke er bærekraftig, og reduksjon av kjøttforbruk var et uttalt og samstemt mål. Deltakerne foreslo blant annet kjøttfrie dager i skolekantiner og i offentlig sektor. Noen foreslo at det bør være (lovpålagte) føringer for kantinemat, og andre understrekte at det bør være bærekraftig mat i skolen.

Flere av gruppene fremhevet nødvendigheten av mer satsing på *lokal matproduksjon*.

Lokalprodusert mat bør bli billigere og mer tilgjengelig, mente de. Vern av matjord ble nevnt hyppig både i de individuelle listene i klimaverkstedets første aktivitet og i gruppediskusjonene gjennom helgen. Subsidiering av bønder, og spesielt støtte til lokale bruk, ble foreslått som tiltak.

Støtte til REKO-ringer ble også foreslått av en gruppe. Som allerede nevnt i gjennomgangen av ungdommenes fremtidsfortellinger, foreslo deltakerne at private husholdninger og skoler skal delta i matproduksjon. Det ble fremmet forslag om å tilrettelegge for mer dyrking av frukt og grønt i drivhus, i hager og i delehager, på hustak og innendørs i vinduskarmen eller egne tilrettelagte deler av huset.

I en av fremtidsvisjonene ble det skildret at grønnsaksdyrking har blitt enkelt, og derfor utbredt. Noen av gruppene fremhevet at det krever at vi har bedre tid i hverdagen, samt mottar kunnskap og støtte for å gjøre selvproduksjon mer utbredt.

Matsvinn var også et sentralt tema i gruppediskusjonene, både med tanke på privatpersoner, men også innen matproduksjon, offentlig sektor og næringsliv.

Det ble fremhevet som viktig at enkeltpersoner er bevisste og unngår å kjøpe mer enn man spiser, samt lager restemat for å unngå matsvinn. Med tanke på næringslivet ble det foreslått i større grad å synliggjøre og tilgjengeliggjøre mat som er i ferd med å gå ut på dato. Det ble fremmet forslag om egne avdelinger av butikken og «offentlige kjøleskap» for mat som skal kastes.

Videre var det noen deltakere som vektla tilrettelegging av matproduksjon basert på etterspørsel slik at vi ikke produserer mat som ingen kjøper. Knyttet til dette ble det ytret et sterkt ønske om kildesortering av matavfall og satsing på kompost (se kap. 4.5) ■

Innspill om plast

- Forbud mot engangsplast
- Forbud eller høyere pris på plastposer
- Redusere bruk av plastemballasje
- Bruk av og støtte til andre materialer
- Bruk av og støtte til nedbrytbar plast
- Gjenbrukbare løsninger
(for eksempel tøysposer og bærenett)
- Satsing på plastfrie produkt
- Redusere bruk av plast på idrettsarrangement
- Forbedring av resirkuleringsmuligheter for plast
- Panteselement for plastemballasje

Som illustrert av ordskyen i begynnelsen av kapitlet, var plast – sammen med mat – det mest nevnte ordet i materialet fra klimaverkstedet. Mange av deltakerne uttrykte spesielt bekymring for mengden plast som havner på avveie i naturen og i havet. Flere uttrykte stor frustrasjon over hvor vanskelig det er å unngå å bruke plast i hverdagen. En deltaker skrev for eksempel følgende i sin individuelle liste over viktige klimasaker:

«Uansett hva man kjøper i butikken er det dekket med plast. Mye plast ender opp i havet og dreper fisk og andre dyr. Plasten havner inn i næringskjeden og vi ender opp med å spise plast selv».

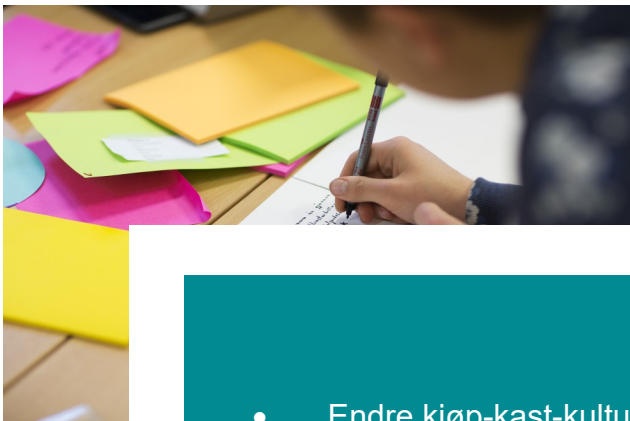
Deltakerne hadde mange innspill om hva man kan gjøre for å redusere plastforbruk. Noen foreslo forbud mot bruk av engangsplast og plastposer, mens andre foreslo økt pris på plastposer eller et pantesystem. Fokus på å unngå plastemballasje der det ikke er nødvendig, ble fremhevet som en viktig prioritering. Det ble også understreket at det bør forskes på alternative løsninger og materialer, som utvikling av nedbrytbar plast.

En av gruppene påpekte at det brukes for mye engangsartikler og plast på idrettsarrangement. Deltakerne syntes at dagens håndtering av plastavfall bør forbedres, og at mulighetene for å resirkulere plast på offentlige steder, som i bysentrum, er for dårlig.

Et tema som går igjen også for dette temaet, er at reduksjon av plast handler både om store grep fra institusjoner og offentlig sektor, og bevissthet og aktive valg fra enkeltpersoner. Deltakerne understreket at man bør unngå å bruke plastposer på handleturen og ta i bruk alternativer til bruk av engangsartikler av plast. En av collagene inneholdt for eksempel slagordet:

**«Plast er greit, MEN i havet er det TEIT.
Bruk heller...TØYNETT» ■**

Innspill om klær

og gjenbruk

- Endre kjøp-kast-kultur
- Tenke kvalitet fremfor kvantitet
- Tilrettelegge for å reparere, redesigne, gi bort og bytte
- Miljømerking av klær
- Stille krav til at alle butikker har bærekraftige klesmerker
- Minke utslipp fra klesindustrien
- Skattlegge miljøskadelige materialer (plast)
- Tilrettelegge for mer lokalproduksjon av klær og mer bruk av lokale og bærekraftige materialer
- Reguleringer i henhold til produktholdbarhet (f.eks. enklere å bytte deler i et produkt)

Forbruk var et sentralt tema i klimaverkstedets diskusjoner. Deltakerne tok til orde for redusert forbruk på alle områder, samtidig som hovedfokuset i diskusjonene lå på forbruk av *klær*. Også innen klesproduksjon fremhevet deltakerne lokal produksjon. Dette skildres blant annet i en fremtidsfortelling som beskriver «Karolines» kleshistorie:

«Hun tar på seg sin lokalproduserte jakke og hettegenser av hamp innblandet med ull. [...] Hun slenger ullskjerfet sitt over skuldrene. Bestemoren hennes strikket til henne av ull fra sauene til faren.»

I den positive fortellingen om hvordan Trøndelag kan se ut i 2030, var klærne lokal- eller selvproduserte og laget av bærekraftige materialer. På samme måte som at deltakerne påpekte at norskproduserte klær ikke er lett tilgjengelig, var det også mange som mente at det er vanskelig å vite hvilke klær som er bærekraftige. Blant forslagene til tiltak var miljømerking av klær og skattlegging av miljøskadelige materialer i klesproduksjon.

Det ble også foreslått at det bør stilles krav til at alle klesbutikker fører minst ett bærekraftig merke, og at det bør tilrettelegges for økt lokalproduksjon av klær og bruk av lokale og bærekraftige materialer.

Et hovedbudskap når det gjelder klesforbruk, var likevel behovet for endring i forbrukernes holdninger og vaner. Flere var kritiske til såkalt «fast fashion» og ønsket en økt bevisstgjøring:

«Vanskelig å stå imot fristende tilbud - man må tenke over hva man trenger».

Mange snakket varmt om redusert forbruk og økt kvalitet framfor kvantitet, som eksemplifisert av fremtidskarakteren «Karoline» som eier

«få klær, men klarer likevel å kombinere det hun har på kreative måter».

Deltakerne oppfordret til bedre tilrettelegging for at folk kan bytte, gi bort, reparere, redesigne og kjøpe brukte klær. Dette kan for eksempel gjøres gjennom støtte til bruktbutikker og tilrettelegging for byttearrangement. Diskusjonene inneholdt altså både innspill til styresmaktene og enkeltpersoner ■

Innspill om avfall

- Gjøre det enklere å kildesortere hjemme, på skolen og i det offentlige rom
- Flere søppelbøtter i det offentlige rom
- Bedre resirkulering og resirkuleringsstasjoner
- Satse på kompost (privat og offentlig)
- Gjenbruksanlegg for plast

Mange av deltakerne var opptatte av miljø og forsøpling. Når det gjelder avfallshåndtering, ble det fokusert på at man må få på plass bedre kommunale ordninger og at enkeltpersoner må bli flinkere til å kildesortere. Særlig ble dagens ordninger for matavfall og plastavfall kritisert. Mange deltakere etterlyste muligheten til å sortere matavfall og øke satsingen på kompost. Dette vil også være et bidrag i kampen mot matsvinn fordi matrester utnyttes bedre, argumenterte noen av deltakerne. Det ble også oppfordret til å kompostere matavfall i offentlig sektor. Mange deltakere mente at mengden plastavfall som brennes bør ned, og noen av gruppene var kritiske til å eksportere avfall:

«...vi må heller resirkulere her i Norge og ikke sende avfallet til andre land».

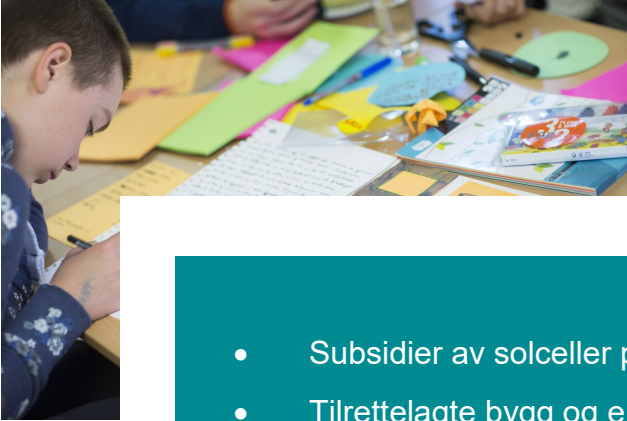
Deltakerne etterlyste mer fokus på og muligheter til kildesortering i offentlige institusjoner og i det offentlige rom. Et eksempel var at det burde være mulig å sortere papp, plast, matavfall (kompost), metall og glass på skolen. Et annet eksempel var at det per i dag er svært vanskelig å kildesortere når man er i bysentrum.

En av fremtidsvisjonene inneholdt skildringer av et miljøpoliti som passer på at det ikke forsøples. Dette innspillet ble videreutviklet i neste aktivitet, og det ble gitt innspill om at det bør finnes miljøpoliti og miljøreglement som setter krav til enkeltpersoner, industri og store aktører ■

Innspill om

bygg og energi

- Subsidier av solceller på private og offentlige bygg
- Tilrettelagte bygg og eiendommer for egen energiproduksjon
- Billigere og enklere å bygge plusshus for privatpersoner
- Mer forskning, satsing og informasjon om plusshus
- Gjøre plusshus til standard i byggeteknisk forskrift
- Mer bruk av trevirke og resirkulert materiale
- Satse på grønn/fornybar energi (vann, vind, sol, biohydrogen, kjernekraft og bølgekraft)
- Politisk støtte til havvindmøller
- Gradvis avvikle kull- og oljeenergi (uten å ødelegge velferdsstaten)
- Informere, bevisstgjøre og tilrettelegge for strømsparing i husholdninger
- CO2-regnskap

Behovet for gradvis avvikling av kull- og oljeenergi og økt bruk av grønn energi var et tilbakevendende tema gjennom hele klimaverkstedet. Deltakerne understreket at det må forskes og satses mer på fornybar energi fra kilder som vann, vind, sol, biohydropotensial, kjerne/atomkraft og bølgeenergi.

Enkelte deltakere uttrykte likevel bekymring for at vindmøller kan medføre tap av biomangfold, og tok til orde for vannkraft fremfor vindkraft på land. I de individuelle listene fra starten av klimaverkstedet ble debatt om potensialene ved atomkraft etterlyst. En deltaker skriver for eksempel:

*«Atomkraft – åpne debatt nasjonalt.
Atomkraft er et bra alternativ til kullkraft o.l.
fordi det ikke skader klima».*

Deltakerne i klimaverkstedet ytre ønske om bedre muligheter for å bo og leve bærekraftig. Når det gjelder boliger, inneholdt fremtidsfortellingene skildringer av både byer og bygg med god plassutnyttelse. Eksempler på dette var høyblokker med grønnsakshager på taket og soverom med uttrekkbar skapseng. Som nevnt tidligere var det også svært viktig å tilrettelegge for dyrking av frukt og grønnsaker innen- og utendørs. Private hus, skoler og nabolag ble beskrevet som selvforsynte med energi i fremtidsvisjonene, og muligheter for å subsidiere solcellepanel på private og offentlige bygg ble fremhevet.

Plusshus ble diskutert i flere grupper, og noen av deltakerne mente at det er for dyrt og vanskelig å bygge plusshus for privatpersoner. Det bør derfor satses mer på forskning, informasjon og støtte til plusshus, mente de, og det ble foreslått at plusshus bør gjøres til standard i byggeteknisk forskrift. Noen av gruppene fremhevet muligheter for å bruke resirkulert plast i klimavennlige bygg, mens andre ønsket mer bruk av trevirke i alle sektorer – spesielt i offentlige bygg.

Videre argumenterte deltakere for at profitten på ikke-fornybare kilder må reduseres. Samtidig som deltakerne var tydelige på at bruken av fossil energi må avvikles, ble det også fremhevet at dette bør gjøres gradvis, for å begrense belastninger på velferdsstaten. For å redusere utslipp ble informasjon, bevisstgjøring og tilrettelegging for strømsparing i husholdninger foreslått. Flere deltakere var også positive til CO₂-regnskap, selv om de anså det som en utfordring å få til et godt og pålitelig system, og å få folk positivt innstilt til tanken ■

Innspill om naturvern,

skog og treverk

- Rydde havet
- Ryddedager for strand og skog
- Hindre utslipp av plast til naturen
- Oppsamlingsanlegg for plast («ocean clean up»)
- Hindre at sprøytemiddel havner i vassdrag
- Klima-/miljøpoliti og klima-/miljølovverk
- Sanksjoner mot store aktører
- Stoppe avskoging i Amazonas
- Planting av trær
- Mer bruk av tre i alle sektorer
- Mindre biler og mer trær i byer
- Øke/tilrettelegge for biomangfold
- Verne naturreservat

Hedwig Thiery Aresvik åpnet klimaverkstedet med en oppfordring til å huske at klima og miljø henger sammen. Denne bevisstheten stod også sterkt blant deltakerne i klimaverkstedet, og reflekteres i materialet. I en av prioriteringslistene står det for eksempel:

«Alt henger sammen, et tap av arter vil bli et større tap som ender opp som et tap øverst i næringskjeden».

Videre spurte en gruppe:

«Hvordan skal vi leve med en ødelagt natur? Vi vil ikke ha mer plast enn fisk i havet.

Økosystemene er sårbare, men veldig viktig. Vi må organisere flere ryddeaksjoner og bevare viktige naturområder.»

Deltakerne delte bekymringer og diskuterte naturvern lokalt og globalt, fra forsøpling i fjæra til avskoging og brann i Amazonas. Sitatet over er en av mange oppfordringer til flere ryddeaksjoner. Spesielt ble behovet for å redusere plastavfall i havet fremhevet, med forslag om søppeltrålere og oppsamlingsanlegg for plast.

De ulike listene, collagene og fremtidsfortellingene vitner om engasjement rundt bevaring av arts mangfold og prioritering av dyrevelferd. Tiltak knyttet til dette er å ha større grøntarealer, spesielt i byområder, og å redusere avskoging og plante flere trær. Samtidig understrekte noen av deltakerne at treverk er et materiale som bør benyttes mer i alle sektorer.

Materialet inneholder også innspill om økt innsats for å hindre at sprøytemiddel og plast havner i vassdrag. Sammenhengen mellom utslipp, transport og naturvern ble poengtert, og det ble understreket at det å redusere biltrafikk og øke grøntareal i byområder er avgjørende for både biomangfold og luftkvalitet. Som nevnt under avfallshåndtering ble det også oppfordret til innføring av miljøpoliti, lovverk og sanksjoner mot store aktører for å hindre at det forurenses uten konsekvenser ■

Innspill om kunnskap,

bevissthet og holdning

- Klima og miljø i skolen
- Sette klima og miljø på læreplanen
- Kunnskapsrike lærere
- Klima og miljø i barnehagen
- Undervisning om klesproduksjon, bærekraftig mat og forbruksreduksjon
- Miljømerking
- Tiltak for å bekjempe klimafornekting

Som dette sammendraget har vist, handler mange av ungdommenes innspill om realistiske og forholdsvis enkle tiltak, dersom enkeltpersoner, bedrifter og politikere anerkjenner behovet for omstilling og er villig til å gjøre endringer i samfunnsstruktur så vel som hverdag og livsstil. Den siste tematikken som ble hyppig diskutert, var behovet for en holdningsendring i samfunnet som helhet, samt å bekjempe klimafornektning. Flere deltakere uttrykte bekymring for manglende politisk anerkjennelse, prioritering og handling, som illustrert i en liste:

«Hvorfor må alt dette være våres ansvar?»

Det ble også nevnt at dagens politikk er brudd på Grunnlovens § 112. Som nevnt i beskrivelsene av ungdommenes fremtidsvisjoner ble det fremmet et ønske om en holistisk og bærekraftig omstrukturering av samfunnet. Dette innebærer en gradvis avvikling av forbrukersamfunnet, hvor politiske valg og prioriteringer gjøres basert på klimahensyn framfor økonomisk profitt. Et forslag var å bruke oljepenger for å løse klimautfordringer.

Deltakerne anså kunnskap basert på tilgang til presis og forståelig informasjon som en grunnleggende forutsetning for klimaomstilling. De ga uttrykk for behov for mer informasjon knyttet til klima, miljø og bærekraftig livsstil, samt flere arenaer for diskusjon.

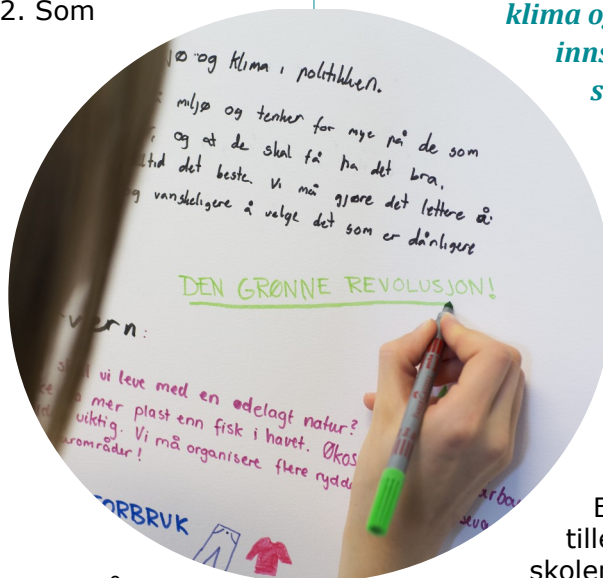

Spesielt mente mange at klima og miljø i alt for liten grad er del av skolehverdagen. Det ble uttrykt frustrasjon over at lærere mangler kunnskap eller er lite villige til å diskutere temaet med elevene. Enkelte kom også med konkrete forslag, som undervisning om bærekraftig mat, viktigheten av å begrense forbruk og hvordan man lager og reparerer klær.

Ønsket om mer undervisning om klima og miljø reflekteres i flere av fremtidsfortellingene fra klimaverkstedet. Her har hovedpersonene egne fag om klima og miljø, og de lærer om «Klimakrisen som rammet verden noen år tilbake» og «den grønne revolusjonen».

I en av prioriteringslistene fra klimaverkstedet forklares det hvorfor god informasjon i tidlig alder er viktig:

«Barn og unge får ikke nok undervisning om klima og miljø. Det er viktig med tidlig innsats – barnehagebarn, og skolebarn må lære om hva man kan gjøre i egen hverdag for å redusere forbruk/utslipp. Ingen kan gjøre alt, men alle kan gjøre noe. Lærer man det i tidlig alder blir det en vanesak.»

God undervisning ses altså som avgjørende for utvikling av gode vaner.

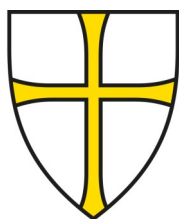
En annen gruppe fremhevet i tillegg at fokus på klima og miljø i skolen kan bidra til å få folk til å forstå alvoret ved klimakrisen og motarbeide klimafornektning. Blant forslagene om hva politikere kan gjøre for å forbedre situasjonen, finner vi: Å sette klima og miljø på læreplanen, å innføre klima og miljø som valgfag og å gi mer ressurser til å arbeide med klima og miljø i skolen. Deltakerne ga i tillegg innspill om at ungdommer kan ta opp problemet i elevrådet, i tillegg til å snakke med lærere og medelever ■

5. Avsluttende kommentarer

Vi ser at verdien av å lytte til barn og unge som fullverdige medlemmer og medborgere av samfunnet aksepteres i stadig økende grad i Norge. Samtidig har det blitt påpekt at barn og unges medvirkning først og fremst omfavnes i hverdagslige sammenhenger – i spørsmål om familieliv, skole og barnehage. Det finnes også politiske organer som fremmer ungdommers interesser i politiske prosesser, som Ungdommens fylkesting og Ungdommens fylkesutvalg. Likevel nedprioriteres ofte barn og unges deltakelse i den politiske sfæren. I internasjonal forskning har det gjentatte ganger blitt påpekt at mens vi har blitt flinkere til å spørre barn og unge om meningene deres, er det ikke gitt at det medfører reelle konsekvenser. Å «lytte» til barn og unge kan ofte være en rent symbolsk handling som ikke følges opp med reell anerkjennelse og handling basert på det de forteller.

Trøndelag fylkeskommune har gitt unge trøndere mulighet til å komme med innspill til fylkeskommunens nye strategi for klimaomstilling gjennom klimaverkstedet. Vi vil rette en stor takk til deltakerne ved klimaverkstedet, for deres beundringsverdige og dedikerte arbeid og engasjement. Samtidig vil vi oppfordre sterkt til at fylkeskommunen kommuniserer tilbake til barn og unge hvilken rolle deres innspill har spilt i den videre prosessen. Styrket kommunikasjon mellom styresmakter og befolkningen – inkludert den yngre garde – er avgjørende for å understreke at det nytter å engasjere seg. Barn og unges innspill har blitt sammenfattet i dette dokumentet. I det vi overleverer dette til fylkespolitikerne, gir vi også stafettpinnen videre. Hvorvidt deltakerne i klimaverkstedet har reell medvirkning avgjøres dermed av politikerne i Trøndelag fylkeskommune i årene fremover ■

**Trøndelag
fylkeskommune**